


ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Г.С. СКОВОРОДИ



Пікалова Анна Олексіївна

УДК 811.161.2'371

**ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ *ЛЮДИНА* В ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ
М.СТЕЛЬМАХА**

10.02.01 – українська мова

Автореферат
дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філологічних наук

Харків – 2008

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник

кандидат філологічних наук, доцент
Голобородько Костянтин Юрійович,
Харківський національний педагогічний
університет ім. Г.С. Сковороди,
завідувач кафедри українознавства.

Офіційні опоненти:

доктор філологічних наук, професор
Космеда Тетяна Анатоліївна,
Львівський державний університет
внутрішніх справ України,
професор кафедри філософії та політології;
кандидат філологічних наук, доцент
Богданова Ірина Євгенівна,
Харківський університет цивільного захисту,
начальник кафедри мовної підготовки.

Відповідальний за випуск
кандидат філологічних наук, доцент
К.Ю. Голобородько

Захист відбудеться 23 січня 2009 року о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К 64.053.05 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: 61002, м. Харків, вул. Артема, 29, ауд. 216.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: 61168, м. Харків, вул. Блохера, 2, ауд. 215-В.

Автореферат розіслано 22 грудня 2008 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради



О.П. Карпенко

Підписано до друку 11.11.2008. Формат 60x84 1/16.
Папір офсетний. Обсяг 0,9 друк. арк.
Наклад 100 прим. Зам № б/н.

Надруковано ПП Степанов В.В. м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311

SUMMARY

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Pikalova A. O. Verbalization of the concept “person” in the poetic texts of M. Stelmah. – Manuscript.

Thesis for Candidate’s degree in the field of Philology, speciality 10.02.01 – Ukrainian language. – Kharkiv G. S. Skovoroda National Pedagogical University. – Kharkiv, 2008.

In the thesis the peculiarities of world outlook, world comprehension and world understanding of M. Stelmah as a poet of Ukrainian culture were considered. The main features of his poetic picture of the world and idiosyncrasy were characterized. Concept-image “person” was proved as the key concept in poet’s creative works. This concept has two vectors of status: from one side it’s megaconcept of his poetic speech, from the other side it’s metaconcept of the analysis of his poetry. The originality of verbalization of concept-image “person” (“peasant”, “master”, “warrior”, “fisherman”, “hunter”, “members of family” (“family”), “woman”, “child”) including children’s poems was represented in details. The question of proper names function as the representatives of concept-image “person” was discovered.

Key words: poetic text, poetic picture of the world, idiosyncrasy, concept-image, metaconcept, metaconcept, proper name.

Інтеграційний, міждисциплінарний підхід до вивчення явищ, які відображають факти людської діяльності, учені сьогодні вважають провідним у науковій методології, оскільки такий підхід репрезентує *антропоцентризм* як найбільш важливу й актуальну наукову парадигму гуманітарних досліджень. Серед численної низки фактів людської діяльності виокремлюють художні тексти, ідіостилю письменника як значущі об’єкти породження й реалізації креативних та пізнавальних можливостей людини. Міждисциплінарний характер наукових досліджень розширив їх горизонт, що дало змогу акцентувати увагу на культурологічних чинниках у межах таких порівняно нових наукових напрямів, як лінгвокультурологія, когнітивна лінгвістика, прагмалінгвістика. У цих напрямках працюють зарубіжні та українські мовознавці, зокрема М.Алефіренко, Ю.Апресян, Н.Арутюнова, Є.Баргмінський, Г.Бенкендорф, М.Блек, А.Вежбицька, К.Голобородько, І.Голубовська, С.Жаботинська, А.Загнітко, В.Івашенко, В.Карасик, В.Кононенко, Т.Космеда, М.Кочерган, В.Красних, О.Кубрякова, Л.Лисиченко, Д.Лихачов, О.Левченко, В.Маслова, Л.Машько, С.Нікітіна, Є.Отін, Л.Пелепейченко, Л.Петрова, З.Попова, Т.Радзієвська, О.Селіванова, І.Слишкін, Ю.Степанов, Й.Стернін, В.Телія, О.Тищенко, В.Ужченко, Р.Фрумкіна, Д.Хаймс, В.Чабаненко, Г.Яворська та ін.

Актуальність роботи зумовлена зацікавленістю мовознавців проблемою функціонування мовних одиниць в аспекті взаємодії мови, людини і культури; загальною скерованістю досліджень на вивчення тексту як цілісної системи, особливостей репрезентації мови у свідомості її окремих носіїв, видагних письменників, до яких належить і М.Стельмах як один із найбільш яскравих представників сучасної української культури.

Ідіостилю мовних особистостей, зокрема художників слова, сьогодні вивчають Ю.Апресян, А.Бондаренко, Л.Бублейник, К.Голобородько, А.Гулак, Н.Данилюк, С.Єрмоленко, В.Калашник, Т.Космеда, Ю.Лотман, О.Маленко, В.Маслова, А.Мойсієнко, І.Олійник, А.Поповський, Л.Пустовіт, Н.Слухай, Н.Сологуб, М.Степаненко, І.Степанченко та ін.

Вибір теми дисертації зумовлений тим, що, по-перше, усталеною у мовознавстві вважають думку, що головним у дискурсі кожної культури є поняття *людини*. У всіх мовах функціонують слова, що характеризують це поняття, але його не можна звести до простої їх множини. Посилання на те, що люди говорять чи роблять, відіграє велику роль у дискурсі всіх культур (А.Вежбицька). Отже, поняття *людини* є фундаментальним в концептуалізації світу і нашого у ньому існування; по-друге, у творчості М.Стельмаха домінуючим художнім образом (ХО) також справедливо прийнято вважати *людину*. Це підтверджують науковці, наприклад, Л.Авксентьев наголошує, що творчість М.Стельмаха стала своєрідним «гімном людині», М.Ткачук

– що поет – «співєць людини», подібну думку висловлює і С.Плачинда, який уважає, що могутня поліфонія художніх засобів письменника спрямована на одне – показати людину нової доби, людину-творця.

Зв'язок роботи з науковими темами. Проблематика дисертації відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри української мови Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди «Закономірності розвитку й функціонування української мови», яку координує Інститут української мови НАН України (тема кандидатської дисертації затверджена на засіданні вченої ради Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди, протокол № 5, від 23 грудня 2005 року, а також на засіданні бюро Наукової ради «Закономірності розвитку мов і практика мовної діяльності» НАН України, протокол № 2, від 20 квітня 2006 року).

Об'єкт дослідження – індивідуально-авторська поетична картина світу (ПКС) М.Стельмаха як складова мовної картини світу (МКС) українців.

Предмет вивчення – концепт-образ *людини* як структурний компонент ПКС М.Стельмаха, фрагмент його концептосфери та мовні засоби репрезентації цього концепту у межах ідіостилію поета та в контексті української мовно-культурної парадигми, ментальності українців.

Мета дисертації – виокремити вербальні засоби репрезентації концепту-образу *людини* як фрагмента концептосфери поетичного мовлення (ПМ) М.Стельмаха та з'ясувати їх особливості стосовно ПКС та ідіостилію митця.

Реалізація поставленої мети передбачає розв'язання таких завдань:

- 1) обґрунтувати методологію дослідження, його науковий інструментарій, зокрема описати наукові засади вивчення концептів як складових не лише національної концептосфери, МКС окремого народу, але й окремого письменника як одного із виразників культури цього народу, визначити їх статус у сучасній лінгвістиці;
- 2) схарактеризувати стан дослідженості творчої спадщини М.Стельмаха, виявити характерні риси його ПМ, ідіостилію з урахуванням специфіки світобачення, світосприйняття та світорозуміння поета у проєкції на особливості вербалізації художнього образу (ХО) *людини*, що репрезентовано у працях українських філологів і наукових розвідках самого поета;
- 3) довести, що в поетичних текстах (ПТ) М.Стельмаха концепт-образ *людини* є двовекторним: це один із наймісткіших концептів структури ПКС, її метакоцепт та методологічна одиниця дослідження концептосфери поета – її метакоцепт;
- 4) на матеріалі аналізу поезії М.Стельмаха виокремити класи концептів, що сконцентровані у структурі метакоцепту *людина*, визначити їх статус щодо ідіостилію поета та способу дослідження матеріалу;
- 5) з'ясувати своєрідність репрезентації метакоцепту *людина* у дитячій поезії М.Стельмаха;

національності, *креслянини* по происхождению, *земледелец, мастер-ремесленник* по призванию, *воин-освободитель* при необходимости защищать Родину и т.д. Поэт моделирует концепты-образы сквозь призму своего мировоззрения, основой которого является *украинское национальное самосознание, восприятие Украины как Родины с ее природой, культурой, фольклором, исторической памятью, титом национального характера*, главными чертами которого являются *любовь к земледелю, семье, глубокие родственные чувства, хозяйственность, гостеприимство, юмор* и др.

В ідіостилі М.Стельмаха виділені такі організаційно-структурні типи концептів: 1) метакоцепт (*человек*); 2) макроконцепти (*земледелец, мастер-ремесленник, рыбак, охотник, воин-освободитель – враг, родия (родственники: дед, отец, мать, сын, муж и др.), женщина (девушка), ребенок*); 3) суперконцепти (*война, память, свой – чужой, пространство, время, природа – растения, животные, добро – зло*).

Поезія М.Стельмаха унікальна тем, що посвячена і дітям. В стихотвореннях для дітей концепт-образ *человека* описується по тем же параметрам, що і в поезії для дорослих, но приєднана і периферійна зона імені декількох інших наборів концептів, наприклад шире представлені макроконцепти *родственник, женщина, ребенок* і др.

Определен статус собственных имен в поэтической речи М.Стельмаха, прежде всего антропонимов и топонимов, в частности охарактеризованы их позиции (заглавие, массив текста, послание, посвящение), структура, особенности функционирования под углом зрения метаконцепта *человек*; специфика прагматической наполненности с учетом явления прецедентности. Отдельно вычленена система онимов, функционирующих в детской поэзии с указанием отличий этой системы от системы собственных имен, функционирующих в поэзии для взрослых.

Аннотированная работа состоит из введения, двух разделов («Теоретические основания исследования концепта *человек* в идиостиле М.Стельмаха как поэта украинской культуры», «*Человек* как метаконцепт поэтических текстов М.Стельмаха и метаконцепт их изучения»), выводов, четырех приложений, в которых представлен реестр собственных имен, функционирующих в поэзии М.Стельмаха, с указанием функций, которую выполняют эти онимы в конкретном поэтическом тексте, и списка использованной литературы).

Ключевые слова: поэтический текст, поэтическая картина мира, идиостиль, концепт-образ, метакоцепт, метаконцепт, имя собственное.

одного боку, це метапоняття його поетичного мовлення (характеристика за ознакою «обсяг інформації»), а з іншого, – метапоняття його поетичного тексту (методологічна одиниця аналізу). Докладно репрезентовано своєрідність вербалізації концепту-образу *людини* (землеробця, ремісника, воїна-визволителя, рибачка, мисливця, члена родини (рідні), жінки, дитини), зокрема у віршах для дітей, висвітлено питання щодо функціонування власних назв як репрезентаторів концепту-образу *людини*.

Ключові слова: поетичний текст, поетична картина світу, ідіостиль, концепт-образ, метапоняття, метапоняття, власна назва.

АННОТАЦІЯ

Пикалова А.А. Вербалізація концепта *человек* в поетических текстах М.Степеля. – Рукопис.

Дисертація на соискание ученой степени кандидата филологических наук по специальности 10.02.01 – украинский язык. – Харьковскій національний педагогический университет имени Г.С. Сковороды. – Харьков, 2008.

В дисертації розглянуті особливості мовлення, мислення, мисловпорядку і мисловпорядку, відображені в мисловпорядку і поетическому творчестві М.Степеля як поета української культури, дана характеристика основних ознак його поетическої картини світу, ідіостилі. Доказано, що концепт-образ *человека* являється ключевим в творческому наслідді поета, імеє двухвекторний статус: с одной стороны, – это метапоняття его поетической речи (характеристика по признаку «объем информации»), а с другой, – метапоняття поетических текстов (методологическая единица анализа).

Творческая индивидуальность М.Степеля всегда была ориентирована на представление национально-самобытных образов, реалий, действительности. В идиостиле поэта отражается его творческий метод, который определяется как синкретизм реализма и романтизма, его поэзия имеет лиро-эпический характер, наиболее последовательно в ней отражена категория интимизации. Основными признаками идиостила писателя, которые отражены в его концептосфере, являются продолжение традиций украинской классической литературы, фольклора, что своеобразно проявляется в интертекстуальности, а также такие черты, как кардио- и антропоцентризм. В центре нарратива писателя – наиболее значимые события его жизни (крестьянское происхождение, жизнь в деревне (Полесье и Подолье), теплые родственные отношения в семье, обучение в педагогическом вузе, работа учителем, пребывание на фронте во время Великой Отечественной войны, наличие множества друзей, контакты с писателями, знание фольклора, украинской культуры, истории, любовь к Украине, высокие моральные качества и др.).

Концептосфера поэзии М.Степеля является абсолютно антропоцентрической: *человек* представлен прежде всего как *украинец* по

б) характеризувати оними, що функціонують у ПМ М.Степеля, як один із ефективних засобів вербалізації метапоняття *людини*.

Джерельна база роботи – вірші М.Степеля як єдиний текстовий простір, тлумачні словники української мови.

Методологічною основою роботи є вчення В.фон Гумбольда, Е.Сепіра, Б.Уорфа, О.Потебні, Д.Овсянко-Куликовського, І.Франка про мову як культурний феномен, про відображення у ПТ світоглядних особливостей етносу та окремої мовної особистості (МО), специфіку образного сприйняття дійсності.

Для розв'язання поставлених у роботі завдань застосовуємо такі **методи дослідження:** *описовий* – для репрезентації основного матеріалу дисертації, *епітетико-дедуктивний*, що зумовив вибірку фактичного матеріалу; *метод лінгвокультурної інтерпретації*, який застосовується при аналізі лінгвокультурних концептів, *метод аналізу словникових дефініцій* – для виявлення особливостей мовних засобів вербалізації концепту-образу *людини* та *концептуальний аналіз*, що спрямований на визначення змісту номінативних одиниць на позначення концепту-образу *людини*, які функціонують у ПТ М.Степеля; його доповнює метод *контекстуального аналізу*, а також *елементи методу квантитативного аналізу*.

Теретична база дослідження. Спадщину М.Степеля дослідить активно досліджували українські філологи, передусім з огляду на його прозові твори. Переважають праці літературознавчого характеру, зокрема серед науковців, що вивчали проблеми, які торкаються тематики, проблематики, сюжетних особливостей, поезики і т.п. окремих творів М.Степеля чи його творчості в цілому, серед них слід виокремити таких учених, як Н.Алексеева, В.Белєв, Д.Білецький, Л.Боднар, Ю.Бурляй, П.Буряк, Є.Гуцало, І.Давидова, І.Дузь, В.Загороднюк, Й.Кисельов, П.Кононенко, О.Мазуркевич, В.Марко, П.Мішлей, В.Моренець, С.Плачинда, І.Семенчук, М.Ткачук, Н.Шумада та ін. У працях мовознавців містяться окремі думки щодо особливостей мови творів письменника, його ідіостилі, вказано на концептуальні засади його майстерності. З огляду на лінгвістику, тексти художніх творів М.Степеля вивчали менш активно, передусім це Л.Авксентєв, І.Білодід, П.Гриценко, М.Гуменний, Я.Гуменний, О.Ковальчук, Л.Козловська, М.Косенко, В.Костенко, С.Марич, Н.Миролюк, Є.Павленко, Г.Пелех, Н.Семенчук, Н.Сидяченко, Н.Тимошенко, В.Ярмак та ін.

Наукова новизна цієї праці полягає у комплексному дослідженні вербальних засобів вираження концепту-образу *людини*, з'ясуванні особливостей його репрезентації у концептосфері ПТ М.Степеля, його ідіостилі. Мовні засоби вираження концепту-образу *людини*, зокрема в ПТ М.Степеля, передусім поезії для дітей, не були об'єктом окремого дослідження, а М.Степеля безпосередньо не вивчали як поета української культури з огляду на особливості його національного світобачення, світосприйняття та світорозуміння, на засоби репрезентації української національної самобутності.

Теоретичне значення роботи вбачаємо у тому, що її основні положення та висновки сприяють систематизації знань з лінгвокультурології, когнітивної семантики на основі синтезу та узагальнення існуючих уявлень про культурний концепт та особливості ідіостилію і концептосфери М.Стельмаха як поета української культури. У роботі підтверджується теза про ПКС як одну із складових МКС, що формується на базі художніх текстів, доповнює і розвиває когнітивну спроможність мовної особистості.

Практичне значення праці полягає в можливості використання матеріалу дослідження в лексикографічній практиці, зокрема при укладанні словників констант української культури, при коригуванні тлумачних словників, укладанні лексикону мови М.Стельмаха, а також у процесі викладання курсу «Сучасна українська літературна мова», спецкурсів із лінгвокультурології, лінгвокраїнознавства, етносемантики, лінгвістичного аналізу художнього тексту, когнітивної лінгвістики, лінгвістики тексту, під час керівництва кваліфікаційними роботами різного рівня.

Апробація результатів роботи. Основні положення дисертації висвітлювалися на семінарах кафедри української мови ХНПУ імені Г.С.Сковороди (2005-2008 рр.) та на міжнародних наукових конференціях: «Текст як об'єкт лінгвістичного дослідження і засіб навчання мови» (м. Полтава, 2007), «Сучасний інформаційний простір: журналістика і медіаосвіта» (м. Алушта, Крим, 2007), «Текст та його одиниці в аспекті різних лінгвістичних парадигм (на матеріалі української та російської мов)» (м. Харків, 2007), «Міжкультурні комунікації: ноосферна парадигма в мові» (м. Алушта, Крим, 2008).

Публікації. За результатами проведеного дослідження у фахових наукових виданнях України опубліковано 8 статей, що відтворюють основні положення дисертації. Усі публікації одноосібні.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається зі вступу, двох розділів, чотирьох додатків, висновків і списку використаних джерел. Загальний обсяг роботи становить 242 сторінки, із них 193 сторінки основного тексту. Реєстр літератури містить 279 позицій.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність дослідження, визначено мету, завдання, предмет і об'єкт, окреслено методологічну базу, визначено наукову новизну, теоретичну та практичну значущість досягнутих результатів.

У першому розділі «**Теоретичні засади дослідження концепту людини в ідіостилі М.Стельмаха як поета української культури**» схарактеризовано методологічні засади роботи, її науковий інструментарій, особливості стельмахівського світобачення, світосприйняття та світорозуміння, подано огляд

Основні положення й висновки роботи викладені в таких публікаціях:

1. Пікалова А.О. Лінгвопоетика жіночих образів у художньому мовленні М.Стельмаха // Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Лінгвістика»: Збірник наукових праць. Вип. IV. – Херсон: Видавництво ХДУ, 2006. – С. 267-270.
2. Пікалова А.О. До питання про психологічну складову поетичного тексту М.Стельмаха // Культура народів Причорномор'я: Научний журнал. – Сімферополь, 2007. – № 101. – С. 205-208.
3. Пікалова А.О. Концептуалізація онімів у поетичному мовленні М.Стельмаха (на матеріалі вірша «Шевченкові») // Вісник Полтавського державного педагогічного університету імені В.Г.Короленка. Серія «Філологічні науки»: Збірник наукових праць. Вип. 1-2 (59-60). – Полтава: Освіта, 2008. – С. 181-187.
4. Пікалова А.О. Особливості мовної картини світу поетичних текстів Михайла Стельмаха, призначених для дітей // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків, 2008. – Вип. 24. – С. 96-100.
5. Пікалова А.О. Специфіка вербалізації концепту *пам'яті* у поезії М.Стельмаха // Лінгвістичні студії: Збірник наукових праць. – Вип. 16. – Донецьк: ДонНУ, 2008. – С. 182-185.
6. Пікалова А.О. «Землероб і воїн як стрижні макроконцепту *людина* у поезії М.Стельмаха» // Культура народів Причорномор'я: научний журнал. – Сімферополь, 2008. – Т. 1. – № 137. – С. 218-221.
7. Пікалова А.О. Образ-концепт *майстра-ремісника* у концептуальній системі поетичного мовлення М.Стельмаха // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків, 2008. – Вип. 25. – С. 21-26.
8. Пікалова А.О. Вербалізація власних назв для репрезентації образу-концепту *людина* у віршах-присвятах (на матеріалі поезії М.Стельмаха) // Лінгвістичні дослідження: Збірник наукових праць / За заг. ред. проф. Л.А. Лисиченко. – Харків, 2008. – Вип. 26. – С. 70-77.

АНОТАЦІЯ

Пікалова А.О. Вербалізація концепту людини в поетичних текстах М.Стельмаха. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук зі спеціальності 10.02.01 – українська мова. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С.Сковороди. – Харків, 2008.

У дисертації розглянуто особливості світобачення, світосприйняття та світорозуміння М.Стельмаха як поета української культури, схарактеризовано ознаки його поетичної картини світу, ідіостилію. Доведено, що концепт-образ *людина* є ключовим у творчості поета, при цьому він має двовекторний статус: з

батько, дід, прадід, мати, сестра та ін.), жінка (дівчина); 3) суперконцепти (*війна, пам'ять, «свій»* – «чужий»), простір, час, природа (*тварини, рослини, добро* – зло, праця). Крім того, у поезії М.Стельмаха репрезентуються індивідуальні (наприклад, синкретичні концепти-образи *війна-землеробія, війна-косаря, війна-сіяча, гостя на своїй землі, дівчини-зуби* та ін.), національні (*козак, хата, пісня* та ін.), соціокультурні (*ланкова, лісничиха, партизан* та ін.) концепти; мають місце архетипові концепти (*древлянський ліс, прадід, вузляр, мисливець*).

Поетична творчість М.Стельмаха унікальна тим, що в його творчому спадку *чималій доробок присвячений дітям*. В українській літературі не так багато письменників, які однаково талановито писали прозу і поезію, та ще й поезію дитячу. У цьому М.Стельмах гідно наслідує геніальних українських письменників, зокрема Івана Франка, Олену Пчілку, Лесю Українку та інших, продовжуючи їх традиції. У поезії для дітей метакоцепт *людина* відображений за тими самими параметрами, що і в поезії для дорослих читачів, проте приядерна і периферійна зони репрезентовані дещо іншим набором концептів-образів, макрокоцепт *родина* представлений більш широко й різноманітно, усебічно репрезентується коцепт-образ *дитини* з її світобаченням, світосприйняттям і світорозумінням.

Власні назви є досить виразним параметром моделювання образу-концепту *людини* в поезії М.Стельмаха, вони займають тут різні позиції, мають відмінну структуру. Використання топонімів завжди відображає *простір перебування людини* з огляду на конкретні ситуації відповідно до концептуальної опозиції «свій»-«чужий». У тексті М.Стельмаха актуалізується асоціативний потенціал онімів, що зумовлено наявністю багатомірної соціальної, культурологічної та індивідуальної інформації, яка співвідноситься з об'єктом номінації: контекстуальний зміст оніма здатний до репрезентації низки найрізноманітніших смислів. У разі, коли ВН зреалізують функцію прецедентного імені, вони слугують для актуалізації у свідомості носія мови конкретного інваріанта сприйняття. У цьому разі ВН набуває статусу символу (наприклад, у вірші «Шевченкові»), що маркує ту чи іншу епоху, культуру, місцевість тощо. При використанні системи ВН поет послідовно враховує такий критерій своїх адресатів, як їх вік, оскільки та система онімів, що використана в дитячій поезії, відрізняється від системи, репрезентованої в поезії для дорослих.

Безумовно, ідіостиль М.Стельмаха має перспективу вивчення: мова його творів не була об'єктом цілісного аналізу з урахуванням прози, драматургії, поезії, публіцистики, наукових текстів (писемне мовлення), а також виступів, доповідей, промов (усне мовлення). Дитяча поезія також потребує особливого вивчення і повинна активніше використовуватися в шкільній практиці викладання української мови та літератури для дітей молодшого шкільного віку, бо містить великий виховний потенціал.

наукової літератури, де досліджувалася особистість письменника, його мова, ідіостиль.

Антропоцентрична парадигма повернула людині належний їй статус, направила її в центр мови. Увага лінгвістів перемістилася на умови використання мови, особливості її функціонування. Одиницею, що є проміжною між мовою і культурою, вважають *концепт*, через який співвідносяться дві різні семіотичні системи; культуру розглядають як феномен, що відображений у мові, а моделюється у тексті. Д.Лихачов увів у мовознавчий обіг поняття *концептуальної системи*, або *концептосфери*. Концептосфера – це сукупність згустків понять, образів, з яких складається світ. Поетичне багатство, безумовно, визначають не лише через багатство лексика, граматики, але й концептосфери митця.

Мовна особистість – об'єкт для мовознавства не новий. Однак наукова традиція склалася так, що його вивчення залишається дрібномасштабним. МО – це та наскрізна ідея, яка пронизує всі аспекти вивчення мови й одночасно руйнує кордони між науками, що вивчають людину (Ю.Караулов). В.Гумбольдт стверджував, що велика людина вкладає свою особистість у свої твори і цим продовжує своє буття навіть після свого життя. Для сучасних лінгвістичних досліджень пріоритетним є функціональний підхід, який вивчає мову в дії і в основі своїй орієнтований на мовну особистість. Унікальне світорозуміння і життя створюють унікальну картину світу митця.

Поняття МКС, зокрема й поетичної, формується у процесі взаємодії тріади: *особистість – мова – культура. Поетичний текст* – це утворення, що слугує для вербального моделювання культури: він не відображає, а створює реальність, особливий світ. Учені вказують на таку *основу його ознаку*, як максимальна стислість простору при безмежній широті смислу.

У науці існує численна кількість визначень поняття «концепт», проте жодне з них не є таким, що задовольнило б науковців усіх напрямів. Різні визначення концепту дають змогу виділити його інваріантні ознаки: 1) мінімальна одиниця людського досвіду; 2) основна одиниця збереження і передачі знань; 3) базова «сота» культури. Концепти репрезентують світ у свідомості людини, утворюючи концептосферу, а знаки людської мови кодують у слові зміст цієї системи. Відсутність єдиного визначення пояснюється складною, багатомірною структурою концепту, що містить, крім понятійної основи, соціо-психо-культурну частину, завдяки якій носій мови не тільки мислить, скільки переживає. Концепт вербалізує асоціації, емоції, оцінки, національні образи й конотації, що властиві окремій культурі, народу. Часто концепт розглядають навіть як «згорнутий» текст.

Учені виходять із лінгвокультурної природи концепту, тоді *сам концепт стає виразником ідіостилі письменника*. Своєрідна репрезентація індивідуально-авторських концептів є свідченням неповторності й оригінальності ідіостилі. У художньому тексті (ХТ) концепти набувають статусу *концепту-образу, художнього*

концепту (ХК). Проблема ХК тісно пов'язана з проблемою художнього слова. У ХТ конвенційне значення концепту деформується, видозмінюється під впливом особистісних інтерпретацій. Концепт-образ можна вважати продовженням концепту пізнавального. ХК *перебувають у відношеннях взаємозумовленості і складають у сукупності ПКС окремого автора*. Чим багатший культурний і емоційний досвід поета, тим глибші і місткіші його концепти.

Існує думка, що коли йдеться про структурно-мовні особливості творів письменника, то вивчається його *ідіолект*, а *ідіостиль* – це сукупність саме мовленнєво-текстових характеристик індивідуальності письменника як МО. Ідіостиль досліджують через виявлення особливостей екстралінгвальної основи: функціонально-стильової, жанрово-стильової та індивідуально-стильової. Його виявляють унаслідок співвідношення тексту і особистості письменника. *Методологічний принцип аналізу ідіостилу письменника – констатуючий лінгвістичний та пояснювальний. Він виявляється через екстралінгвальні чинники* (біографія поета, історичні події, штрихи епохи тощо). С.Єрмоленко не розрізняє термінів «ідіолект» та «ідіостиль», зазначаючи, що індивідуальний стиль, або ідіолект, – сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших.

Дослідники схильні вважати, що концепт-образ *людина* є базовим концептом усієї творчості М.Стельмаха, зокрема Й.Кисельов зауважує, що письменник створив *такий всеохоплюючий людський образ*, який можемо назвати *суцільним поетичним символом*. О.Мазуркевич стверджує, що навіть якщо концепт-образ *людина* експліцитно не вербалізований, він відчувається у творах М.Стельмаха імпліцитно. Метаконцепт *людина* у поезії М.Стельмаха став епіцентром, на який скерована його інтелектуальна та емоційна активність, став базою концептосфери автора. *Антропоцентризм і кардіоцентризм* – найбільш виразні ознаки ідіостилу поета.

Є.Гуцало короткими штрихами робить спробу пояснити витoki світоглядної концепції М.Стельмаха. Він зазначає, що поет «змалку проникнувся розумінням великого значення землі для селянина-хлібороба», деякий час працював бригадиром у колгоспі. Тому не дивує те, що тема селянської праці є наскрізною у творчості поета, а образ-концепт *людина* репрезентується як концепт-образ *землеробця*: будь-який елемент землеробського образу сприймається як концепт-образ складне поетичне звучання. Не випадково у поета послідовно вербалізується і концепт-образ *рідні*. Як пише І.Дузь, на це вплинули стосунки, що панували в родині письменника, образи його близьких. Факти з життя М.Стельмаха свідчать, що фольклорна основа його творчості, репрезентація суперконцепту *пам'ять* також не випадковий: усна народна творчість приваблювала не лише його душу і серце, але й розум, оскільки письменник усе життя прагнув поглиблювати свої знання в галузі фольклористики. Деякий час він працював науковим співробітником в Інституті мистецтвознавства, фольклору й етнографії. Як відомо з біографії митця, М.Стельмах багато років

Центральне місце у світоглядній філософській концепції М.Стельмаха, що відображена у його поезії, посідає *людина*. Це означає, що питання онтології, гносеології, естетики його творчості, поезики його творів підпорядковані антропологічній проблематиці. Концептосфера текстів М.Стельмаха є абсолютно антропоцентричною: у центрі всіх його концептів-образів перебуває *людина*, що репрезентується з огляду на такі складові, як *українець*, *селянин*, *землероб*, *майстер-ремісник*, *війн-визволитель*, *рідний*, *близький*, *українська жінка*, *дитина*. Ці концепти-образи поет репрезентує за допомогою певного кола основних концептів власної свідомості, свого світобачення, світосприйняття та світорозуміння, насамперед це *українська національна самосвідомість*, *сприйняття України як Батьківщини з її природою, культурою, фольклором, класичною літературою, історичною пам'яттю, титом національного характеру, головними рисами якого є почуття релігійності, родинності, працелюбності, гостинності, господарність, гумор, шанобливе ставлення до жінки, батьків, любов до пісні та ін.; ідентифікація себе, по-перше, як селянина, по-друге, як війн-визволителя, по-третє, як поета української культури*. У М.Стельмаха *людина* – синкретичний образ, духовні особливості якого виступають у зовнішніх виразах: у діях, портретному описі, звичках, подіях життя і под. Ці образи, на думку письменника, допомагають бачити і розуміти людську душу. Усе це відобразило й у виникненні стимулів, що лягли в основу особистісних, авторських асоціацій і закріпилися у слові.

Аналізуючи поетичну творчість М.Стельмаха за допомогою метакоцепту *людина*, доходимо висновку, що поет продовжує традиції репрезентації концепту-образу *людина*, що були закладені ще Г.Сковородою. У нього так само, як і у сковородинівській антропології, головну роль відіграє поняття «внутрішньої людини», захованої в зовнішній. Отже, основа української етнічної людської моделі відображена у протиставленні *тіла* (як матеріального компонента) *душі*, *серцю* як морально-емоційному ядру *людина*, тому сфера ірраціонального, такого, що не контролюється розумом, переважає, простежується кардіоцентризм, як і в Г.Сковороди, Т.Шевченка, І.Котляревського, І.Франка, Л.Українки та інших українських класиків.

Основне джерело мови М.Стельмаха – український фольклор, і концепт-образ *людина* висвітлюється зокрема крізь систему концептів-фольклоризмів, що накладаються на ПКС М.Стельмаха (порівн. *дівчина* – *тополя*, *мати* – *чайка*, *парубок* – *орел* і под.). М.Стельмах збагатив національну культуру власною картиною світу як на базі культури традиційної, фольклорної і літературної, так і на базі культури нового часу (порівн.: концепти-образи *бригадіра*, *агронома*, *творця атома* і под.).

В ідіостилі М.Стельмаха виокремлюємо такі організаційно-структурні типи концептів: 1) метакоцепт (*людина*); 2) макроконцепти (*землероб*, *майстер-ремісник*, *рибалка*, *мисливець*, *війн-визволитель* – *ворог-загарбник*, *рідня* (*родина* –

висловлюючись метафорично – у більш яскравому її забарвленні. Він удадо і майстерно розраховує вікові особливості читачів, подаючи блискучі зразки поезії для дітей. М.Стельмах конструює реальність, свій індивідуально-авторський ментальний світ, що так само значущий і глибокий, як і реальний світ. Особливості поетичного світу виражаються в тому, що реальні сутнісні фрагменти світу набувають образних, тропейних рис відповідно до способу мислення поета, його індивідуально-авторського пізнання дійсності, світобачення, світосприйняття і світорозуміння.

У висновках узагальнено основні результати дослідження.

Лінгвокультурологічний аналіз ХТ став сьогодні одним із пріоритетних напрямів лінгвістики. Дослідження скеровуються на з'ясування особливостей ментальних структур, зокрема концептів, що створює можливість для пояснення специфіки функціонування мовних засобів у тексті, а їх експлікація дає змогу бачити своєрідність індивідуально-авторського осягнення світу, з одного боку, а з іншого, – життєві ідеали й морально-етичні цінності колективної свідомості.

Сьогодні спостерігаємо підвищену увагу до творчості відомих українських письменників з огляду на потребу дослідження їх мови в ракурсі нової лінгвістичної парадигми. М.Стельмах – один із найвидатніших українських письменників, зацікавлення творчістю якого з плином часу зростає. Він *репрезентується як поет української культури, суб'єкт культурно-історичного процесу*, тобто людина, що реалізовує свою усвідомлено цілеспрямовану активність, креативність при використанні уже створених попередніми поколіннями предметів і явищ культури.

У культурному просторі періоду 1940–1980 рр., коли М.Стельмах творив свої ПТ, у літературі панував метод соціалістичного реалізму, яким і послуговується письменник. Творча індивідуальність М.Стельмаха була зорієнтована на зображення національно-самобутніх українських образів, реалій, довкілля. Творчий метод М.Стельмаха характеризують як такий, що відображає синкретизм романтизму і реалізму, його поезія має ліро-епічний характер, найбільш послідовно у ній реалізовується категорія інтимізації. До основних компонентів ідіостилі М.Стельмаха науковці відносять наслідування фольклорних традицій та традицій української класичної літератури, що виражається передусім в інтертекстуальності. До ознак, які впливають на ідіостиль та особливості концептосфери поета, відносять специфічне авторське бачення фактів, що описуються. У центрі наративної оповіді – найбільш значущі для поета події (селянське походження, життя на Поліссі та Поділлі, теплі стосунки у власній родині, навчання в педагогічному виші, робота вчителя, науковця, перебування на фронті під час війни, наявність великої кількості друзів, контакти з українськими письменниками, збирання фольклору, глибоке знання культури та історії України, любов до української пісні, добра вдача, висока моральність тощо).

учителював і мав неабиякий педагогічний досвід. П.Буряк звернув увагу, що, очевидно, саме вища педагогічна освіта сприяла наявності в письменника особливих знань про дитячу психологію, специфіку дитячого світобачення, світосприйняття і світорозуміння, тому концепт-образ *дитини* зображено фахово й майстерно. Не випадково одним із суперконцептів, крізь призму якого бачить М.Стельмах концепт-образ *людини*, є *війна*. Під час війни поет служив рядовим гаубично-артилерійського полку, навіть був поранений, тому має й у цьому ракурсі чималий досвід.

У наукових розвідках М.Стельмаха, як-от: «Голосіння», «Думи», «Народна лірика» йдеться про його розуміння таких базових фольклорних концептів-образів, характерних для його ідіостилі, як *людина*, *пам'ять*, *наслідування національних традицій*, *природа*, *добро – зло*, *українська пісня*, *святість родинних стосунків*, *висока моральність українця*, *вірність товариству*, *козак*, *війн-визволитель*, *ворог* та ін.

Учені зазначають, що лексико-семантичний склад мови М.Стельмаха дуже розмаїтий: він репрезентує практично всі пласти лексики української мови: «щиронародні слова», діалектизми, просторічні слова, побутовізми, разом із тим церковнослов'янськими та староукраїнськими; у його творах широко репрезентована термінологічна та професійна лексика (музична, медична, сільськогосподарська, військова, морська, рибальська, дрібного домашнього виробництва тощо); багато зменшено-пестливої і згрублюючої лексики, активно функціонують власні назви (ВН), а також приказки, прислів'я, стійкі ідіоматичні вислови. Лексичними новотворами М.Стельмах особливо не захоплювався. Н.Тимошенко виокремилася улюблені слова письменника – *дзвінкий* (*дзвонити* та похідні), *вузлатий*, *ядерний*, а також традиційні епітети типу *тихі зорі*, *ясні води*, *сині роси* і под.

Ідіостиль письменника виокремлює багата синоніміка (лише до слова *говорити* віднайдено понад сто синонімів), контекстуальні антоніми (простежується любов до контрасту), загальномовні перифрази, описово-метафоричні та фразеологічні звороти, улюбленими прийомами створення ХО є порівняння, деталізація портрета, індивідуальні епітети, блискучі метафори, сповнені реаліями трудового життя, перейняті циклічністю хліборобської праці і под. Л.Козловська наголошує на майстерності М.Стельмаха щодо використання контрастної чорно-білої палітри, а С.Плачинда вважає, що кольористика поета дуже розмаїта, оскільки його улюбленими відтінками є *жовті*, *золотисті*, *сріблясті*, *вишневі*, *воскові* відтінки, а до індивідуально-авторських відносять *димчасто-рожеві*, *світло-жолтуваті*, *жирно-золоті*, *біло-мармурові*, *червоно-бурі*.

С.Марич наголошує на особливій формі викладу інформації, що притаманна М.Стельмаху, – це чергування непрямої, невластне прямої і прямої мови. Пряма мова у поета яскраво індивідуалізована. Крім того, у його поетичному тексті

репрезентовано синтаксичні конструкції різної модальності і різної структури, що сприяє варіюванню емоційної та інтелектуальної напруги тексту.

Для ідіостилію М.Стельмаха як поета української культури характерною є також тенденція наслідування не лише традицій українського фольклору, а й класиків української літератури; має місце інтертекстуальність.

У другому розділі *«Людина як метакодекс поетичних текстів М.Стельмаха та метакодекс їх дослідження»* проаналізовано своєрідність репрезентації концепту-образу *людини* у концептосфері поезії М.Стельмаха.

Лише перерахувавши назви-заголовки віршів М.Стельмаха, вже можна стверджувати, що його поетична творчість має яскраво виражений антропоцентричний характер, метакодекс *людина* посідає тут чільне місце, відображаючись у кожній поезії, тому образно-концептуальну систему мовлення поета доцільно описувати через метакодекс *людина*. Необхідність такого опису простежуємо при огляді заголовків основних поетичних циклів: *«Рідня»* («Козак», «Дьогтярі», «Вугляр», «Рідня», «Римар», «Тесля», «Садівник», «Шевченкові», «Партизан», «Пілот», «Орач», «Пасічник», «Зв'язківець», «Танкіст», «Зв'язківець», «Сапер», «Дядина», «Старий солдат», «Косар» та ін.); *«Шляхами війни»* («Матері», «Друзям», «На в'їзд червоних козаків» та ін.); *«Тобою, краю мій, живу»* («Правофланговий», «Рибальська», «Творцеві», «Другові» та ін.); *«Поміж березами дівча іде»* («Передвесільна», «Весільна») та ін. Кількість віршів, у назвах яких вербалізовано образ *людини*, сягає 60% від загальної кількості поезії.

Концепт *людина* є ядром концептосфери М.Стельмаха. Другий пласт у ядрній структурі (приядерна зона) посідають найбільш частотні після нього концепти, що конкретизують репрезентацію ядрного концепту-образу, – це макроконцепти, серед яких *землероб*; *майстер-ремісник*; *рибалка*; *мисливець*; традиційна опозиція *«свій»-«чужий»*, яка конкретизується у поезії як опозиція *війн-визволитель – ворог; рідня*, що виступає концептом-гіперонімом по відношенню до конкретизаторів-гіпонімів *дід*; *батько*; *мати*; *брат*; *сестра*; *син*; *дочка* та ін., а також *жінка (дівчина)*, *дитина*. Ці ХК досліджуємо через метакодекси *природа*, *простір*, *нам'ять*, *війна*, що є базовими у світогляді поета. М.Стельмах репрезентує концепт *людина* значною кількістю мовних одиниць, різних за структурою. Це лексеми, фраземи, синтаксеми, тексти цілих віршів. Система історично, психологічно, культурно мотивованих уявлень *про людину*, об'єктивованих усією множиною мовних засобів і способів, реалізується концептами, що відображають основні параметри концептуалізації *людини*: 1) її перебування у часі і просторі; 2) ставлення до світу природи – тварин, рослин; 3) її стосунки із собі подібними: родом (родиною), нацією, ставленням до «своїх» і «чужих»; 4) її становище у суспільстві (за соціальною ознакою, призначенням, професією, родом заняття, сімейним статусом, гендером, вчинками і под.); 5) її внутрішні характеристики (інтелект, характер, уподобання, звички, мовлення тощо); 6) зовнішній вигляд, поведінка.

конкретних об'єктів, використовуються також для репрезентації простору з огляду на концепт «свій», що є опозицією до концепту «чужий». Найвеличнійший концепт-образ, який створений М.Стельмахом у його творчості, – це його рідний край *Поділля*, а також *Полісся*, де поет довгий час проживав, вони репрезентуються, набуваючи смислів *свій*, *рідний*. Топоніми виступають одним із параметрів вербалізації концепту-образу *людини*, зважаючи на таку важливу характеристику, як *простір її діяльності*. Крім антропонімів і топонімів, М.Стельмах використовує астрономію (*Чумацький Шлях*, *Стрипа*, *Стожари*), що мають чітко виражений антропологічний характер: *людина* часто звертається до зірок, проте вони в поезії М.Стельмаха мають одичне використання, як і назви язичницьких богів (*Дажбог*, *Велес*, *Сварог*), хоча концепти-архетипи, концепти-міфони́ми, що репрезентовані у поезії письменника, часто мають витoki з давньої язичницької культури.

Присвяти та послання М.Стельмаха, що реалізуються за допомогою ВН, посідають своєрідне місце у структурі ліричних віршів поета. Це прийом, який є знаковим відображенням специфічності моделі його ліричного світосприйняття і світорозуміння, що організовує текст у вигляді своєрідного діалогу, включаючи *час* та *епоху*, сучасну М.Стельмаху, зокрема період Великої Вітчизняної війни, та *простір*, що вимірюється кризь дихотомію «свій», «рідний» – «чужий», «несприйнятний».

ВН поряд з іншими елементами мови як компонента ПТ не є стабільними: коли їх використовують у різних граматичних конструкціях, функціях, з різною метою, вони майже щоразу трансформуються. Така трансформація, як смислова, так і експресивна, є не лише ознакою оніма, але залежить від жанрової і стилістичної приналежності ПТ, від контекстуальних умов та ін. Властивість відображати деякі характерні риси носіїв мотивована їх здатністю викликати ланцюги уявлень, ознак, емоційних асоціацій, тобто сутєвистих можливостей, що властиві онімам і відіграють значну роль у поетичній творчості, передусім для репрезентації метакодексу *людина*.

ВН вважаємо поліфункціональними: у просторі ліричних творів вони можуть виражати пряму номінацію, виступають у функції звертання, є вказівкою на національну приналежність, але можуть і вербалізувати низку оригінальних смислів, ставати основою концептів-тропів, репрезентувати прецедентні тексти, ситуації.

ВН – одне з частотних і провідних засобів індивідуально-авторського ідіостилію М.Стельмаха, зокрема досить багато онімів функціонує і в його дитячій поезії. Переважно вони виконують ті самі функції, що й у інших поезіях митця, хоча й вирізняються окремими ознаками, наприклад, відображенням такого класу, як клички тварин і под.

Отже, поет по-своєму розчленовує світ, однак це відбувається у межах національної МКС за деякої її модифікації, доповнення та поглиблення, а

Сьогодні ніхто не заперечує, що головна відмінність культурної ономастики від загальномовної міститься у сфері прагматики, тобто стосується функціонування ВН як знаків і символів культури. Наголосимо, що у ХМ відбувається своєрідна онімична вербалізація концептів-образів залежно від авторської концепції, задуму. У ПТ М.Стельмаха ВН концептуалізуються у різних позиціях, зокрема у позиції: 1) *одиниці художнього тексту*, що містить своєрідні концепти-образи в масиві цього тексту (найпоширеніша позиція); 2) *заголовка*, наприклад: «Козак Григорій Триволя», «Гармаш Ісай», «Дніпро» та деякі інші. Поетизм, де онім посідає зазначену позицію, у М.Стельмаха близько 10; 3) *присяги* (*В.Сосюрі* – «Орач», *А.Малишук* – «Квітень», *М.Рильському* – «У дощ»; *пам'яті Івана Вдовенка* – «Шлот», *Павла Зайцева* – «Звитязець» та ін.). Цих позицій також до 10; 4) *послання* («Матерям Дубечанської трагедії», «Боженю» і т.ін.). Ця позиція також нечисленна. Проте, в цілому, поезій, у яких функціонують ВН у різних позиціях, досить багато, їх кількість сягає понад 50 % від загальної кількості ПТ. Кожна позиція мотивує специфіку функціонування онімів, їх інформативність та прагматику. *Антропоніми* у тексті М.Стельмаха переважно стосуються чоловічих і жіночих імен, прізвищ чоловіків (жіноче прізвище як похідне від чоловічого *Кравчиша* вжито лише один раз), тричі використовує поет номінацію на ім'я та прізвище, що стосується виключно чоловіків (*Вдовенко Іван*, *Морозенко Іван*, *Триволя Григорій*). Інколи М.Стельмах уживає характерні для української ментальності зменшено-пестливі форми імен (*Василько*, *Іванко*, *Йванко*, *Романчик*, *Марусина*). Як слушно наголошує А.Вежбицька, стилі міжособистісних стосунків, що переважають у конкретному суспільстві, відображаються в особливостях функціонування імен, зокрема це стосується використання зменшено-пестливих, згубліло-зневажливих, офіційних і подібних їм форм. Використання великої кількості варіантних форм засвідчує високий ступінь ітимізації міжособистісних стосунків, що характерно для родинного дискурсу українців. Імена людей, які репрезентовані у ПТ М.Стельмаха, типові для української культури (*Андрій*, *Василь*, *Данило*, *Іван*, *Микола*, *Павло*, *Роман*, *Галина*, *Марія*, *Марта*, *Оксана*, *Ольга*; ім'я *Тарас* стосується виключно *Шевченка*). Винятком є чоловіче ім'я *Ісай* та жіноче – *Божена*. Прізвища більш урізноманітнені, ніж імена, щодо національної маркованості, але вони є типовими для української дійсності, оскільки відображають, крім української приналежності (*Вдовенко*, *Триволя*), ще й російську (*Зайцев*, *Карпов*); крім того, М.Стельмах використовує прізвища осіб, що є значущими передусім для української культури та її історії і мають суттєву прагматичну наповненість (*Вернидуб*, *Гонта*, *Залізник*, *Морозенко*, *Шевченко*, *Щорс*); є прізвища, що більше стосуються історії інших народів, наприклад, польського (*Пілдуський*) та іспанського (*Колумб*), що містить велику прагматичну інформацію, проте в тексті використане для створення порівняння). У масиві тексту поезій М.Стельмаха топоніми (назви країн, міст, сіл, селищ, місцевостей, морів, річок, гір), крім того, що слугують для прямої номінації

У поезії М.Стельмаха чільне місце відводиться концепту-образу *землероба*. Концептуальне поле *землероба* репрезентоване концептами-образами *орач*, *сіяч*, *женець*, *господар*, *володар*, *творець*, *босць*, при цьому автор створив своєрідні синкретичні концепти-образи *біійя-орача*, *біійя-сіяча*, *біійя-бригадира*, *біійя-косаря*, що зумовлено передусім екстралінгвальними чинниками – ситуацією війни та післявоєнного часу. Поет указує, що *землеробство* – традиційне заняття українців («*ми стоючиміні в житті орачі*»). Йдеться не лише про рід заняття, але й моральну ознаку – любов до землі як ментальну ознаку українців. Однак під час війни життєві функції *землеробів* трансформуються. Це явище своєрідно вербалізував М.Стельмах, репрезентуючи концепти-образи *біійя*, *солдата*, *війна*, наприклад, яскравий образ *косаря-війна* уявляється активізацією символічних значень слова *коса*; мовна гра у вірші «Косар» базується на багатозначності дієслова *косити*: *косар косить* уміло не лише косою, але й автоматом. *Косар-війн* позичає косу у смерті. Його «*коса*, *немов «катоша»: поведеш – й фашисту край*». Косар *смокче лопьку*, *нохає тютюн*, як українські козаки. Йому властивий гумор – характерна риса українця: він жартує навіть зі смертю. Перед нами яскравий образ позитивного героя, який зустрічається в українській казках, порівн.: «*У поході промайнули косареві три годя, і не брали хлюпця кулі, ні хвороба, ні біда*»; «*війн ловкий, молодий*». *Косар* думає не про смерть, а про «*життя і ниви*», які «*виглядають косаря*».

Інший репрезентатор макроконцепту *землероб* – концепт-образ *господаря*, що також у менталітеті українця має високу позитивну оцінку, яскраво відображений у вірші «*Буюсь людей, що проживуть як гості все життя*», де йдеться про обов'язкову наявність відчуття, «*що ти господар, а не гість*» на своїй землі. Концепт-образ *господаря* виокремлюється на тлі образу *гостя*, від якого «*віс цвинтарями*». Синонімом лексеми *гість* є слово *метелик*, що має усталене значення негативної оцінки (людина-ледар).

Має місце й складний концепт-образ *біійя-бригадира*. Лексема *босць* ужита в переносному значенні: людина, що в мирний час працює, як на війні. Образ має дещо агресивну тональність, але у повенні часи це було актуальним.

Оспівуючи концепт-образ *майстра*, М.Стельмах прославляє не лише *землеробів*, але й ремісників, передусім у вірші «Римар». Лексема *римар* уживається в сучасній українській мові рідко, у СУМі має помітку «розм.», те саме, що *лимар* («*майстер*, який виготовляє ремінну зброю»). Очевидно, використавши у назві вірша менш уживаний варіант, автор хотів наголосити, що професія *лимарів/римарів* має давню традицію в Україні: репрезентовано суперконцепт *пам'ять*. У вірші оспівується праця сучасного М.Стельмахові *римаря*, який трудиться з любов'ю (порівн.: «*Що й казати, шлея добряча*», – *каже римар сам собі*»), старанно працює («*Знов лягають на реміні рівно зубчиками шви*. *М'яко пада серед хати на шлею шлея нова*»), дбає про авторитет («*Добре робиш, бородачій*» – *звєтра скаже голова*); працювати

йому допомагає *українська пісня* (порівн.: «Римар сам собі говорить, сам собі співає пісні: *«Запрагайте коні в шори, коні ворони!»*). Отже, у вірші «Римар» відтворено виробничий процес. Поет залишається вірним своєму ілюстиво: виразно простежуються елементи, які допомагають інтимізувати як цей, так й інші поетичні тексти, зокрема простежується розмовний характер оповіді, у якій репрезентовано комунікативний жанр похвали («Що й казати, шлея добряча», – каже римар сам собі»), використано пряму мову, діалог герой веде сам із собою, містяться звертання розмовного типу – субстантивовані іменник «бородатий», що загалом не властиво для поезії, проте характерно для поетичних текстів М.Стельмаха.

Концепт-образ *війна-захисника* не завжди концептуально пов'язаний із концептом-образом *землероба*. Зазначений концепт репрезентується також через його протиставлення *ворогам-загарбникам*. Особливо виразно це простежуємо у циклі «Шляхами війни». *Войн-визволитель* знищує ворогів: він *кришить, підпалює, врізається у ворогів, калічить, нищить* їх, а «руки автоматом» *зріє*. М.Стельмах вербалізує концепти-образи *війнів* усіх спеціальностей і спеціалізацій – артилеристів, саперів, танкістів, піхотинців, моряків, пілотів та ін. Це відображено у поезії «Застольна бойова»: «*За славних пілотів у небі, за хлопців-матросів у морі, мій друже, танкісте, за тебе... Не чарку, а зброю піднімем угору, щоб ворог загинув навік!*».

Цікавим є, наприклад, і концепт-синедроха *шнелль*, який М.Стельмах використовує як особливий засіб концептуалізації образу *людини-воїна*, роблячи проєкцію на різний час: війна, момент її закінчення і повернення солдата та повоєнний час, коли ця лексема починає символізувати власне концепт-образ *війни*, порівн.: «*до чадної шнелі притуляється дитя*» («Свято»); «*у північ, може, в південь, на світанні ми пригорнемося до рідної землі, і будуть люди цілувати в шані поранені солоні шнелі*» («У північ, може, в південь, на світанні»); «*Тоді вдягнеш пропахлу димом шнеліну*» («Осіній день, немов сварлива господиня...»). *Шнелль* набуває різної смислової забарвленості завдяки епітетам, що концептуалізують такі відчуття, як запах, пов'язаний із війною («*пропахла димом*»); запах і колір як наслідок дії диму, пороху, вогню під час воєнних дій («*чадна шнелль*»); запах із смаковим відтінком, пов'язаний із труднощами воєнних буднів («*солоня шнелль*»). Крім того, концепт-образ, що вербалізований прикметником *солоний*, одночасно актуалізує кілька смислів: по-перше, є зв'язок з концептом-образом *горя*, яке завжди *солоне*, по-друге, з запахом *содатського поту*, що також *солоний*, а по-третє, зі смаком *сльози*. *Шнелль* не лише *солоня*, вона ще й *поранена*. Характеристика стану *воїна* переноситься на характеристику важливої частини солдатського одягу. Разом із тим, *шнелль* стає суб'єктом дій, що скеровані на *солдата-батька*, зокрема, коли він повертається з війни додому, до неї «*притуляється дитя*»; на неї скеровується ласка, любов і владність пересічних людей («*будуть люди цілувати в шані поранені солоні шнелі*»). Її після війни солдат

використовуватиме в особливих ситуаціях («*Тоді вдягнеш шнеліну*»). Концепт-образ *содатської шнелі* вербалізується в різних формотворчих і словотворчих варіантах, що демонструє розмаїття смислових елементів, які породжуються в омовленні концепту-образу *людини*.

Докладно репрезентується і концепт-образ *ворога*, що здійснюється через суперконцепти *війна і пам'ять*. Крізь суперконцепт *пам'ять* описано й концепти-архетипи *батька, діда, прадіда, козака*, а також *рибалки і мисливця*.

Макроконцепт *рідня, родина* репрезентується чоловічими (*прадід, дід, батько, брат, чоловік, син*) і жіночими (*мати, сестра, дружина, дочка, рідше дядина, невістка, молода (наречена), теця*) образами.

М.Стельмах використовує широкий спектр мовних засобів як традиційних, народнописаних, так і власне авторських, індивідуальних для зображення концептів-образів *жінки, дівчини*. Вони моделюються конкретними лексемами, субстантивованими назвами, епітетними словосполученнями, порівняннями, метафорами, гіперболами, концептами-фольклоризмами, виражаються за допомогою соматизмів, зоонімів, фітонімів, опису зовнішніх ознак, одягу, внутрішніх характеристик і под.

Поетичні тексти М.Стельмаха для дітей відображають людський ідеал України, його ментальність. Вони містять понятійний концепт *чуття єдиної родини*, тобто почуття, що виражаються концептами *родинність, сімейність, турботливість про родинний записок, добробут, повага до батьків, українських традицій*, а також *любов до рідного краю, його природи, землі, гурмуру*; виховують *працелюбність, господарність, гостинність, миролюбство, терпіння, доброзичливість, щедрість, завбачливість* тощо.

Вірші М.Стельмаха для дітей – це не лише відображення зовнішнього і внутрішнього світу, а духовне перетворення, особистісні способи бачення світу відповідно до певної логіки його розуміння поетом і читачами відповідної вікової категорії. У дитячій поезії також спостерігаємо зв'язок слова письменницького зі словом народним та іншими дитячими творами, послідовно зrealізовується інтерекстуральність: наприклад, одним із героїв поезій М.Стельмаха є легендарний Лис Микита.

Одним із ефективних засобів вербалізації метакоцепту *людини* у поетичному тексті М.Стельмаха є оніми. Проблема дослідження онімів полягає передусім у тому, що до цього часу в мовознавстві відсутня єдність поглядів на те, чи взагалі наявна семантика у ВН, чим відрізняється значення аелятивів від значень ВН, яку функцію виконують оніми у мовленні людини, у ХТ, якою є їх прагматична наповненість. Ці та інші проблеми вирішують такі науковці, як С.Курилович, В.Никонов, О.Суперанська, М.Толстой та ін., а в Україні – Л.Белей, Т.Вінтонів, І.Желєзняк, В.Калашник, В.Калінкін, Ю.Карпенко, А.Кригено, Л.Масенко, Є.Отін, М.Фененко, В.Чабаненко та ін.